

MEHNAT KODEKSI VA INTIZOMI.

Artiqova Shaxnoza

1-son texnikumi mehnat muhofazasi fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi, mehnat intizomining mazmun-mohiyati, xodimlar va ish beruvchilarning huquq hamda majburiyatlari, mehnat munosabatlarini tartibga solishning huquqiy asoslari, mehnat intizomini mustahkamlash omillari va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, mehnat intizomining ta'lim muassasalari, korxona va tashkilotlar faoliyatidagi o'rni hamda mehnat qonunchiligiga rioya etishning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari yoritib beriladi. Tadqiqot davomida mehnat kodeksining zamonaviy mehnat munosabatlarini tartibga solishdagi roli, xodimlarning mehnat huquqlarini himoya qilishdagi ahamiyati hamda mehnat intizomini ta'minlashning samarali usullari ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: mehnat kodeksi, mehnat intizomi, xodim, ish beruvchi, mehnat munosabatlari, mehnat shartnomasi, ichki mehnat tartibi, intizomiy javobgarlik, mehnat muhofazasi, huquqiy himoya.

Har qanday davlatning iqtisodiy taraqqiyoti, ishlab chiqarish samaradorligi va jamiyat farovonligi mehnat munosabatlarining to'g'ri tashkil etilishiga bevosita bog'liqdir. Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, xodimlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, mehnat unumdorligini oshirish hamda sog'lom mehnat muhitini yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda mehnat qonunchiligi, xususan, Mehnat kodeksi alohida ahamiyat kasb etadi. Mehnat kodeksi mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat bo'lib, unda xodim va ish beruvchi o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari, tomonlarning huquq va majburiyatlari, mehnat shartnomalarini tuzish va bekor qilish tartibi, ish vaqti, dam olish vaqti, mehnatni muhofaza qilish hamda intizomiy javobgarlik masalalari belgilab berilgan. Mehnat intizomi esa korxona, tashkilot va muassasalarda ish

jarayonining uzluksiz va samarali tashkil etilishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Mehnat intizomiga rioya qilinishi ish sifatining yaxshilanishiga, ishlab chiqarish samaradorligining ortishiga, mehnat xavfsizligining ta'minlanishiga va jamoada sog'lom muhit shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli mehnat kodeksi va mehnat intizomini o'rganish nafaqat huquqiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham dolzarb masalalardan biridir.

Mehnat kodeksi mehnat sohasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar tizimining asosini tashkil etadi. Uning asosiy maqsadi xodimlarning mehnat qilish huquqini ta'minlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish, adolatli mehnat sharoitlarini yaratish hamda ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlarni muvozanatlashtirishdan iborat.

Mehnat kodeksi mehnat munosabatlarining barcha bosqichlarini qamrab oladi. Jumladan, ishga qabul qilish, mehnat shartnomasini tuzish, ish vaqtini tashkil etish, dam olish vaqtlarini belgilash, mehnatga haq to'lash, xodimlarni rag'batlantirish, intizomiy javobgarlikni qo'llash va mehnat munosabatlarini tugatish kabi masalalar qonuniy asosda tartibga solinadi. Bugungi kunda mehnat kodeksi xodimlarning huquqlarini himoya qilish bilan birga, ish beruvchilarning ham qonuniy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Bu esa mehnat bozorida barqarorlikni saqlash, ishchi kuchidan samarali foydalanish va iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Mehnat munosabatlarining asosiy ishtirokchilari xodim va ish beruvchidir. Xodim o'zining bilim, malaka va mehnat qobiliyatini ish beruvchi manfaatlari yo'lida amalga oshiradi hamda buning evaziga mehnat haqi oladi. Ish beruvchi esa xodim uchun zarur mehnat sharoitlarini yaratishi, mehnat xavfsizligini ta'minlashi va qonunchilikda belgilangan tartibda mehnatga haq to'lashi shart.

Xodim quyidagi huquqlarga ega:

- mehnat qilish va kasb tanlash;

- xavfsiz mehnat sharoitlarida ishlash;
- o‘z vaqtida va to‘liq ish haqi olish;
- dam olish huquqidan foydalanish;
- mehnat nizolarini qonuniy tartibda hal etish;

Xodim zimmasiga mehnat vazifalarini vijdonan bajarish, ichki tartib-qoidalarga rioya qilish, mehnat intizomini saqlash va korxona mulkiga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish majburiyati yuklatiladi.

Mehnat intizomi mehnat jarayonida barcha xodimlar tomonidan belgilangan qoidalar va tartiblarga rioya qilinishini anglatadi. U korxona yoki muassasa faoliyatining samaradorligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.-

Mehnat intizomi yuqori bo‘lgan jamoalarda ishlab chiqarish samaradorligi ortadi, ish sifati yaxshilanadi, mehnat nizolari kamayadi va korxonaning umumiy faoliyati barqarorlashadi.

Mehnat intizomini ta’minlashda rag‘batlantirish va javobgarlik mexanizmlaridan foydalaniladi. Rag‘batlantirish xodimlarni samarali mehnat qilishga undovchi vosita hisoblanadi. Rag‘batlantirishlar xodimlarning mehnatga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi va jamoada sog‘lom raqobat muhitini shakllantiradi. Mehnat intizomini buzgan xodimlarga nisbatan intizomiy javobgarlik choralarini qo‘llash mumkin. Intizomiy javobgarlikning asosiy maqsadi jazolash emas, balki mehnat tartibini tiklash va kelgusida bunday holatlarning oldini olishdan iborat.

- Intizomiy huquqbuzarliklar quyidagilar bo‘lishi mumkin:
- ishga kechikish;
- ish joyini ruxsatsiz tark etish;
- xizmat vazifalarini bajarmaslik;
- ichki tartib qoidalarini buzish;
- mehnat muhofazasi talablariga rioya qilmaslik;
- korxona mulkiga zarar yetkazish.

Intizomiy choralar adolatli, qonuniy va asosli ravishda qo‘llanilishi lozim. Aks holda xodimning huquqlari buzilishi mumkin. Shu sababli har qanday intizomiy jazo qonunchilik talablariga mos ravishda rasmiylashtirilishi kerak.

Mehnat muhofazasi mehnat jarayonida xodimlarning hayoti va sog‘lig‘ini saqlashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy, texnik va sanitariya-gigiyena tadbirlar tizimidir. Mehnat intizomiga rioya qilinishi mehnat muhofazasining samaradorligini oshiradi. Texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilinmagan hollarda ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar soni ortishi mumkin. Shu sababli xodimlarning mehnat muhofazasi bo‘yicha bilimlarini muntazam oshirib borish, yo‘riqnomalar o‘tkazish va nazorat tizimini kuchaytirish muhim hisoblanadi. Sanoat korxonalari, qurilish obyektlari, transport va energetika sohalarida mehnat intizomi va mehnat muhofazasi bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Intizomning pastligi ko‘pincha avariya, jarohatlanish va moddiy zararlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Ta‘lim muassasalarida mehnat intizomi pedagogik jarayonning sifatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘qituvchilarning ishga mas‘uliyat bilan yondashishi, dars mashg‘ulotlarini sifatli tashkil etishi, ichki mehnat tartib-qoidalariga rioya qilishi ta‘lim samaradorligini oshiradi. Texnikum va kasb-hunar ta‘limi muassasalarida mehnat intizomining yuqori darajada bo‘lishi bo‘lajak mutaxassislarni mas‘uliyatli, intizomli va kasbiy jihatdan yetuk kadrlar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. O‘qituvchilarning shaxsiy namunasi o‘quvchilar uchun muhim tarbiyaviy omil hisoblanadi. Zamonaviy ta‘lim muassasalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish, elektron hujjatlar bilan ishlash va masofaviy ta‘lim tizimlarida ham mehnat intizomiga qat‘iy rioya qilish talab etiladi. Bu esa ta‘lim sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Mehnat kodeksi va mehnat intizomi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Huquqiy jihatdan tartibga solingan mehnat munosabatlari ishchi kuchidan samarali foydalanish imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish hajmi ortadi, xizmatlar sifati yaxshilanadi va aholining turmush darajasi yuksaladi. Mehnat qonunchiligiga rioya qilinadigan jamiyatlarda ijtimoiy adolat, huquqiy madaniyat va

fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanadi. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Mehnat kodeksi mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat sifatida xodimlar va ish beruvchilarning huquq hamda manfaatlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Mehnat intizomi esa korxona, tashkilot va ta’lim muassasalari faoliyatining samaradorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir. Mehnat intizomiga rioya qilinishi mehnat unumdorligining oshishiga, mehnat muhofazasi talablarining bajarilishiga, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarning kamayishiga va jamoada sog‘lom muhit shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, mehnat qonunchiligini chuqur o‘rganish va amaliyotda to‘g‘ri qo‘llash jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Har bir xodim va ish beruvchi mehnat kodeksi talablarini puxta bilishi, mehnat intizomiga qat’iy rioya qilishi hamda qonuniy mehnat munosabatlarini rivojlantirishga hissa qo‘shishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
3. Abdullayev A. Mehnat huquqi asoslari. – Toshkent: Adolat, 2022.
4. Xudoyberdiyev B. Mehnat munosabatlarini huquqiy tartibga solish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
5. Tursunov N. Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
6. Yuldashev Q. Mehnat huquqi nazariyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2020